

Landschapsontwikkelingsplan

Neder-Betuwe

Deel 1: Landschapsanalyse

Colofon

Brons + partners landschapsarchitecten bv

Everwijnstraat 9
4101 CE Culemborg

T 0345 534 765
F 0345 534 736
E info@bronsenpartners.nl
W www.bronsenpartners.nl

SAB Arnhem

Postbus 479
6800 AL Arnhem

T 026 3576911
F 026 3576611
E info@sab.nl
I www.sab.nl

Opdrachtgever:
Gemeente Neder-Betuwe
Postbus 20
4043 ZG Opheusden

Projectnummer:
747 Landschapsontwikkelingsplan Neder-Betuwe

versie 6, september 2009

Inhoud

1. Inleiding	5
2. Analyse	11
2.1 Kwaliteiten en identiteiten	12
2.2 Ruimtelijke gevolgen van beleid	20
2.3 Ruimtelijke ontwikkelingen en trends in Neder-Betuwe	22
2.4 Deelgebieden en structuren	30
2.5 Opstap naar de visie	44

Bijlagen

- Overzicht projectgroep- en klankbordgroepleden
- Overzicht geraadpleegde bronnen

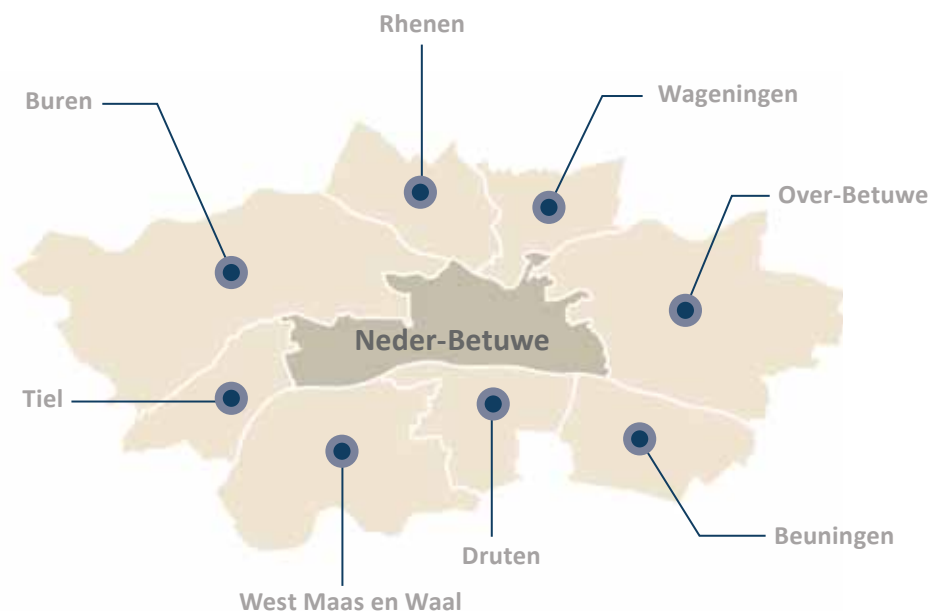
Inleiding

Landschapsontwikkelingsplan

In 2007 is in opdracht van de gemeenteraad van Neder-Betuwe een Startnotitie opgesteld waarin het voornemen is beschreven om de kwaliteiten van het landschap in Neder-Betuwe en de mogelijkheden voor het gebruik van dit landschap voor recreatie en bedrijvigheid te versterken. Naar aanleiding van deze Startnotitie heeft de gemeente Neder-Betuwe de bureau's *SAB Arnhem* en *Brons en partners landschapsarchitecten* gevraagd een Landschapsontwikkelingsplan (LOP) op te stellen. Het LOP vormt een integraal ontwikkelingsperspectief voor het buitengebied van de gehele gemeente. De visie is ontwikkelingsgericht en omvat daarom ook een uitvoeringsprogramma. De Startnotitie (*Landschapsbeheer Gelderland, 2007*) en de daarin besproken thematiek¹ is het uitgangspunt bij het opstellen van het LOP. De ruimtelijke invalshoek is het overkoepelende principe waarbinnen alle thema's een plaats hebben. Het LOP weerspiegelt de veelzijdigheid van het landschap, de functies die er onderdeel van uitmaken en de personen die ervan gebruik maken.

Het doel van het landschapsontwikkelingsplan is gericht te werken aan een bruikbaar landschap met een eigen Neder-Betuwse identiteit, waarbinnen bestaande waarden blijvend een plek houden of verder ontwikkeld worden. Dat landschap moet passen bij de huidige tijd en bij de vele belangen die er door elkaar op het gebied liggen. Ook moet het veranderingen van de toekomst kunnen opvangen. Het plan integreert wensen en doelen van diverse oorsprong die samen kunnen leiden tot een vitaal en herkenbaar landschap. Het uitvoeringsprogramma selecteert een keur aan projecten en geeft inzicht in het bijbehorende instrumentarium en financieringsmogelijkheden, waarmee de visie stap voor stap gerealiseerd kan worden.

Plangebied: Overzicht van de gemeente Neder-Betuwe en omliggende gemeenten

¹ aardkunde, watersysteem, cultuurhistorie, ecologie, landbouw, recreatie, infrastructuur / bebouwing en aspecten van het landschap als identiteit en gebruikswaarde

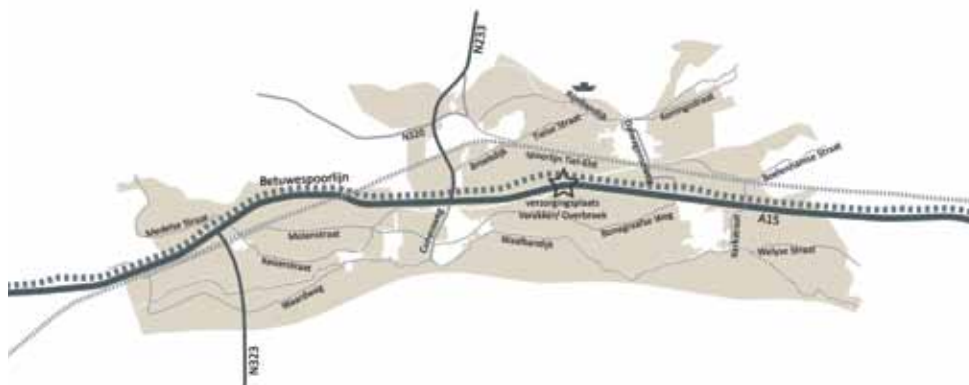
Toponiemen

Kerkdorpen en buurtschappen

Dijken

Infrastructuur

Veldnamen

Water

LOP als kwaliteitskader en inspiratiebron

Het LOP vormt het kwalitatieve kader voor nieuwe ontwikkelingen in het buitengebied, of deze nu voortkomen uit initiatieven van andere overheden, de gemeente zelf of partijen en organisaties uit het gebied. Het bestemmingsplan buitengebied vormt het formele juridische kader waarmee de bescherming van waarden en de functies per kavel worden geregeld. Het LOP biedt vooral de kwalitatieve en ontwikkelingsgerichte insteek.

Waar veranderingen plaatsvinden liggen kansen voor verbeteren van de landschappelijke situatie, uiteraard binnen het kwaliteitskader. Naast een kader voor ontwikkelingen is het LOP daarom ook een inspiratiebron voor de wijze waarop vernieuwingen in het buitengebied worden vormgegeven. Het LOP geeft richting aan kansrijke en wenselijke ontwikkelingen, die enerzijds het landschap versterken en anderzijds het eigentijdse gebruik van dat landschap faciliteren. Al tijdens het planproces worden partijen bij elkaar gebracht, waardoor uitvoering van wenselijke projecten een stap dichterbij komt.

Planproces

Middels inventarisatie en analyse worden de gebiedskwaliteiten, ruimtelijke beleidsopgaven en ontwikkelingen in de gemeente Neder-Betuwe verkend in met elkaar in verband

gebracht. Op basis hiervan worden ontwikkelingsrichtingen ingezet om te komen tot een brede discussie over de toekomst van het landschap, zowel binnen de gemeentelijke organisatie als in het maatschappelijk krachtenveld. De conclusie uit de analyse en het resultaat van die discussie vormen samen de opstap voor de visie en het uitvoeringsprogramma.

Communicatie

Het LOP is een ontwikkelings- en uitvoeringsgericht plan dat uitspraken doet over de directe leefomgeving van mensen met diverse achtergronden en belangen. Het LOP moet ook hun plan zijn. Door personen uit zowel politieke als maatschappelijke gelederen van Neder-Betuwe te betrekken bij de planvorming, gaat het landschap en haar toekomst meer leven in de gemeente. Ook voor de uitvoering van het plan is de inzet van betrokken partijen en personen van groot belang. Zo is bijvoorbeeld met enkele organisaties een interview gehouden over wensen en ontwikkelingen, bedreigingen en kansen, gebiedskwaliteiten en aandachtspunten. Ook is er een excursie en een ontwerpatelier georganiseerd voor klankbordgroep- (zie voor de samenstelling bijlage 1) en raadsleden en wordt de bevolking via het Neder-Betuwe Magazine op de hoogte gehouden van de planvorming. In het LOP worden de verschillende belangen waar mogelijk op afgewogen wijze binnen het totale kader geïntegreerd. Hierbij spelen draagvlak in de samenleving en subsidiemogelijkheden een belangrijke rol.

Leeswijzer

Dit rapport, deel I van het LOP Neder-Betuwe, is een beknopte weergave van de bevindingen uit de analyse, waarbij achtereenvolgens wordt ingegaan op kwaliteiten en identiteiten van de gemeente, de ruimtelijke gevolgen van het vigerend beleid van diverse overheden en gesignaleerde trends en ontwikkelingen. Door deze aspecten met elkaar te verbinden zijn deelgebieden en karakteristieke structuren gedefinieerd, die elk worden toegelicht omdat zij in essentie model staan voor de opbouw en inhoud van de visie. Deel I vormt dan ook het daaraan ten grondslag liggende onderzoek en de basis voor de delen II (visie) en III (uitvoeringsplan).

Analyse

2.1

Kwaliteiten en identiteiten

Deze paragraaf geeft een overzicht van de ruimtelijke kwaliteiten die in het plangebied aanwezig zijn. Elke kwaliteit, of het de beleving van een landschapstype is, een karakteristieke landschapsstructuur, een oriëntatiepunt of een cultuurhistorisch object, draagt bij aan de identiteit van de Neder-Betuwe.

BELEVING

Landschapstypen

- Kleinschalig oeverwallenlandschap
- Open kommenlandschap
- Diffuus landschap
- Dynamisch uiterwaardenlandschap

Landschapsstructuren

- Verbinding met Nederland en Europa; A15 en N-wegen
- Gegraven Linge, ontwatering Neder-Betuwe
- Bandijk, lijn van beleving
- Pittoreske slaperdijk
- Zichtbare achter- of zijdwende
- Verdedigingslinie zichtbaar in verkaveling of als dijk, met fort of kazemat
- Tracé voormalige verdedigingslinie

Landgoedgronden met karakteristieke (laan)beplanting

Zichtbare historische verkaveling krommakers

Historische rivierloop Rijn

Cultuurhistorische objecten

Waaier (wiel)

Bestaand resp. restant voormalig kasteel of landhuis

(Relicten van) cultuurhistorisch waardevolle steenfabriek met markante schoorsteen

Oriëntatiepunten

Kerktoeren

Oriëntatiepunt buiten plangebied (brug, sluis, kerktoeren, steenfabriekschoorsteen)

Grebbeberg

Overig

Waardevol ganzenfoerageer- en weidevogelgebied

Vergezicht over Neder-Betuwe

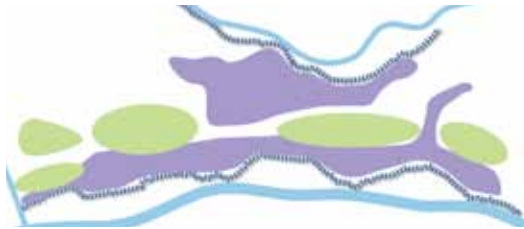
Eerste Nederlandse kerncentrale Dodewaard

Bodemkundige landschapstypen

- Oeverwallen met zavel en lichte klei
- Komgronden met zware klei
- Uiterwaarden met jonge rivierklei

Identiteitsdragers rivierengebied

- Open gebieden
- Dijken
- Boom- en fruitteelt

Verspreiding boom- en fruitteelt

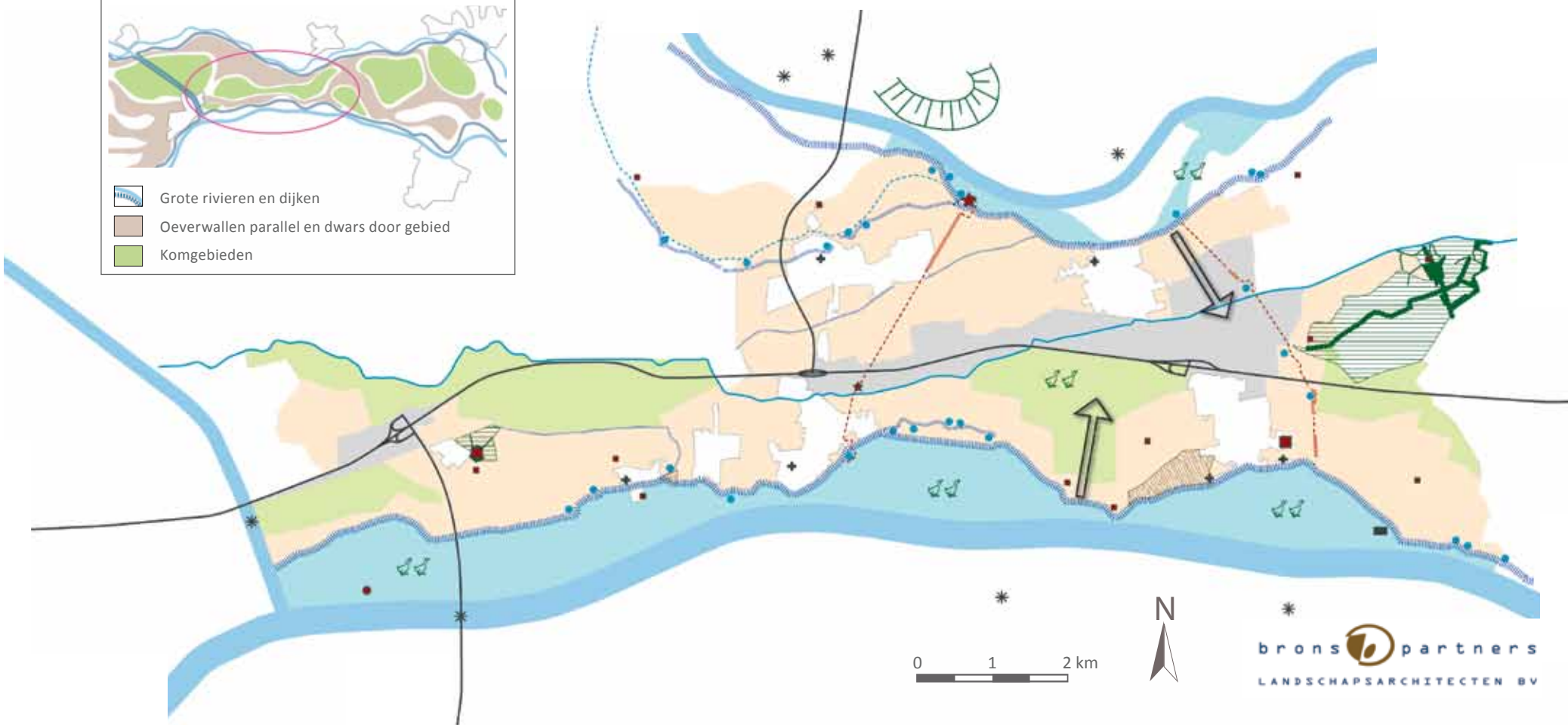

- Boomteelt
- Fruitteelt
- Zowel boom- als fruitteelt

Unieke smalle Neder-Betuwe

- Grote rivieren en dijken
- Oeverwallen parallel en dwars door gebied
- Komgebieden

Landschapstypen

In het rivierengebied is de opeenvolging van grote rivieren met uiterwaarden, oeverwallen en kommen karakteristiek. Doordat de grote rivieren ter hoogte van Neder-Betuwe heel dicht bij elkaar liggen en hun natuurlijke loop door de eeuwen heen vaak is veranderd, is het Neder-Betuwse landschap een verbijzondering van het prototype rivierengebied. De ligging van oeverwallen in allerlei richtingen zorgt ervoor dat de kommen niet alleen smal zijn maar ook relatief kort.

Kleinschalig oeverwallenlandschap

De sedert eeuwenlang bewoonde oeverwallen onderscheiden zich door een kleinschalige en veelvormige opbouw. De dorpen en buurtschappen, waar woningen in een open lint langs de weg liggen, vormen een mozaïek met landbouwgronden. Op deze rijkere gronden bestaat de teelt voornamelijk uit fruit en laanbomen. De rijke geschiedenis is afleesbaar aan enkele landhuizen en (restanten van) kastelen.

Open en grootschalig kommenlandschap

Hoewel de kommen in de gemeente Neder-Betuwe reëel smal en kort zijn, zijn zij karakteristiek voor het rivierengebied. De kommen zijn open door de afwezigheid van bebouwing en het gebruik als grasland. De kavelstructuur is relatief grootschalig en vaak blokvormig door een vroege ruilverkaveling. Deze openheid zorgt voor een contrast met het verdichte landschap van de oeverwallen en door dit contrast worden beide karakters versterkt.

Met de openheid hangt grootschaligheid samen. In de komgebieden is in vergelijking tot de oeverwallen sprake van een grootschalig landschap door lange doorgaande lijnen van watergangen en wegen, een verkaveling met grote regelmatig gevormde percelen, een relatief lage dichtheid aan bebouwing en een kleinere variatie in het grondgebruik. Zowel de openheid als de grootschaligheid bepalen het karakter van de komgebieden.

Diffuus landschap

De identiteit van de diffuse landschappen is zoek. Deze gebieden zijn van oorsprong grotendeels komgebieden, maar de structuur in dit gebied is niet meer beleefbaar door de veelvuldige doorsnijding met infrastructuur (A15, Betuwespoorlijn en bijbehorende viaducten), de veelvuldig aanwezige hoogspanningsleidingen, en door het voor Neder-Betuwe belangrijke en karakteristieke grondgebruik, de laanboomteelt. De structuur is onoverzichtelijk en veelvormig.

Dynamisch uiterwaardenlandschap

De uiterwaarden in Neder-Betuwe zijn, zowel bij de Waal als bij de Nederrijn, opvallend open en weerspiegelen de kracht van het (hoge) water. Hier en daar staan oibossen in de uiterwaarden, die het geheel een natuurlijke aanblik geven. Oude rivierlopen (strangen), vroegere stroomgeulen en klei- en zandwinputten geven het gebied een grillig maar karakteristiek reliëf. In de uiterwaarden staat weinig bebouwing. Hier en daar liggen hoogwatervrije terreinen.

Landschapsstructuren

Verbinding met Nederland en Europa

De goede autobereikbaarheid is een kwaliteit van Neder-Betuwe. In het hart van de gemeente ligt de A15, die met zijn drie aansluitingen de belangrijkste aan- en afvoerroute van het gebied is. De bundeling van de Betuweroute (met zijn massieve schermen) met de A15 heeft ervoor gezorgd dat deze infrabundel ruimtelijk veel meer is gaan domineren in de open kommen. Desondanks wordt vanaf de A15 het grondgebied van Neder-Betuwe nog altijd deels ervaren als een open gebied.

De beide provinciale wegen N233 en N323 staan haaks op de belangrijkste landschappelijke structuren, zodat vanaf deze wegen een dwarsdoorsnede door het gebied beleefd kan worden. Door de autonome ligging van deze wegen door het gebied, is de verbinding met de lokale structuur vaak onoverzichtelijk en kost veel ruimte. De bruggen in deze wegen leggen niet alleen de verbinding met de overzijde van de rivieren, maar zijn ook oriëntatiepunten die van verre herkenbaar zijn.

Gegraven Linge

De Linge in de gemeente Neder-Betuwe is een gegraven watergang die zorgt voor de waterafvoer van de gehele gemeente. Cultuurhistorisch is de Linge interessant doordat de waterloop vroeger de grens tussen gemeenten aan de Nederrijn en gemeenten aan de Waal was. Hiervan resteert nog de Lingewal, de voormalige scheiding tussen twee parallel lopende watergangen. Door zijn ligging centraal in de gemeente kan de Linge ook ruimtelijk een structuurdrager van het gebied zijn. De Linge is echter op veel plekken niet goed beleefbaar.

Bandijk, lijn van beleving

De dijken vormen bij uitstek het symbool van het rivierengebied, met de voortdurende spanning tussen waterafvoer en het menselijk gebruik van het gebied. De bandijken omvatten delen afkomstig uit verschillende tijden, die tezamen een technisch hoogstandje vormen. De bandijken zijn beiden doorgaande lijnen in het landschap en helpen bij de oriëntatie in het gebied. Door zijn hoogte vormt de bandijk op veel plekken een achtergrond voor het landschap. Sporadisch staat er bebouwing aan de dijk, maar voor het overgrote deel zijn de dorpen afgekeerd van de dijk en de rivier. De bandijk vormt een scherpe grens tussen binnen- en buitendijks land, met een hierdoor verschillend gebruik en voorkomen. Vanaf de dijk wordt het rivierengebied op ultieme wijze beleefd.

Pittoreske slaperdijk

Bij Lede- en Oudewaard en bij Eldik liggen oude dijken die veelvuldige werden geteisterd door dijkdoorbraken. De dijk werd telkens om het gat heen gelegd dat door de kracht van het overstromingswater geslagen was, waardoor de dijk een kronkelig verloop kreeg. Om het gevaar te keren of om de waterhuishouding van de grote rivieren te beïnvloeden, is er aan de rivierzijde een nieuwe bandijk aangelegd. Hierdoor werden deze oude dijken slaperdijken, omdat ze niet meer een primaire, maar een secundaire waterkerende functie meer hebben. Vergeleken met de grote constructies van de moderne bandijken, zijn deze slaperdijken lieflijk, met hun geringe hoogte en kronkelige verloop rond de vele waaien. De slaperdijken bieden structuur aan het door de historie gelaagde landschap, waarbij ze een scheiding vormen tussen voormalige uiterwaard en 'oorspronkelijke' binnendijkse gronden.

Zijd- of achterwendes

De vroegste bedijking vond niet plaats aan de kant van de rivier, maar loodrecht op de rivier waarmee dorpen en landerijen door een zijwende of zijdwende werden beschermd tegen bovenstrooms toestromend water. Bij IJzendoorn is er nog een herkenbaar. Later werden achterwendes aangelegd om gebieden tegen water dat de kommen in was gestroomd te beschermen. Deze achterkades zijn bij Echteld en Kesteren nog herkenbaar.

Verdedigingslinies

De militaire geschiedenis van de Neder-Betuwe is nog afleesbaar op enkele plekken langs twee voormalige verdedigingslinies, de Spanjaardslinie en de Betuwelinie. Deze lagen noord-zuid door het gebied in de vorm van de Spanjaardsdijk (1591) en de Liniedijk (1796). Bij de ruilverkaveling zijn grote delen van de linies verdwenen, maar op sommige delen is het lijnvormige element nog in de verkaveling te herkennen. Daarnaast zijn er in beide linies nog onderdelen van de aarden wallen intact en zijn een sluisje (accés), verschillende kazematten en het herstelde fort de Spees herkenbaar. Dat de verdedigingslinies tevens een rol gespeeld hebben bij de waterhuishouding, is afleesbaar aan de waaien.

Cultuurhistorische objecten

Waaien

De Neder-Betuwe kent meer dan 20 waaien (wielen), welke vooral tussen 1437 en 1855 ontstaan zijn door dijkdoorbraken langs de Rijn, de Waal en de Spanjaardslinie. Door de hevigheid van de dijkdoorbraken zijn diepe, vaak ronde, gaten ontstaan die zich vulden met water. De uitgeslagen grond (overslaggrond) werd achter de waai afgezet en is zeer geschikt voort tabaks- en fruitteelt. De waaien zijn nu kleinschalige gebiedjes met bijzondere natuur- en landschapswaarde, die getuigen van de eeuwenoude strijd tegen het water.

Kastelen en landhuizen

Op de oeverwallen waren vroeger verscheidene kastelen en landhuizen aanwezig. De enige bestaande daarvan zijn nu nog kasteel Wijenburg in Echteld en Huis Den Esch in Hien. Van sommige andere zijn nog restanten aanwezig. Het zijn sporen van de adellijke bewoningsgeschiedenis en economische bloei die de Neder-Betuwe doormaakte in de (Late) Middeleeuwen.

Cultuurhistorisch waardevolle steenfabrieken

Steenfabrieken zijn cultuurhistorische identiteitsdragers, kenmerkend voor de lange geschiedenis van de baksteenindustrie in de uiterwaarden, waar ze in de 19e en 20e eeuw tot bloei kwam. Aanvankelijk werden de stenen gebakken in veldovens. Na de Eerste Wereldoorlog schakelden veel bedrijven over op ring- en vlamovens. Dit zijn de landschappelijk zo karakteristieke steenfabrieken met de fraaie pannendaken en de hoge schoorstenen. Eind 20e eeuw zijn veel ovens gesloopt of vervangen door moderne tunnelovens. In het plangebied zijn nog 3 steenfabrieken in bedrijf; de Wolfswaard bij Opheusden, de Schipperswaard bij Ooij en de Waalwaard bij Dodewaard. De laatste is de enige die nog met een vlamoven werkt, maar de Schipperswaard is de meest in het oogspringende. De schoorsteen van deze fabriek vormt een baken in het landschap. In de omgeving van de (voormalige) steenfabrieken is de grond afgeticheld, waardoor het natuurlijke reliëf in de uiterwaarden is verdwenen.

De Grebbeberg (links) en schoorsteen van de voormalige steenfabriek De Blauwe Kamer zijn markante oriëntatiepunten, zichtbaar vanuit het plangebied, maar gelegen net buiten het plangebied.

2.2

Ruimtelijke gevolgen van het beleid

Algemeen beleid

Ruimtelijke structuurdragers

- Behouden en versterken van de ruimtelijke structuurdragers zoals de uiterwaarden, dijken, oeverwallen, kommen, Linge en het cultuurhistorische landschap. Deze structuurdragers geven richting aan verstedelijking en de functies in het landelijk gebied zodat het unieke landschap met haar contrasten behouden blijft en wordt versterkt. (SP*)

Laanboomteelt

- Verdere ontwikkeling van de laanboomteelt, onder voorwaarde dat het door de Provincie aangewezen karakteristieke open gebied (Dodewaardse en Eldikse Veld) wordt gespaard. (SP)

Recreatie

- Recreatie richt zich op beleving van het afwisselende landschap met besloten stroomruggen, open kommen, dijken en uiterwaarden. Het accent ligt op extensieve dagrecreatie zoals wandelen, fietsen, skeeleren, kanoën. Aandacht voor cultuurhistorie en plattelandstoerisme. (ART)

Cultuurhistorie

- Bezoekwaardig maken cultureel erfgoed.

Specifiek beleid

Gebiedsgebonden beleidsopgaven

Linge: Samenhangend hoogwaardig lint Linge-oevers, watergangverbreding, rietoevers, zichtbaar cultuurhistorisch erfgoed, aanleg vispassage (waterschap)

Bundel A15 en Betuwelijn: Ontwikkelen natuurwaarden bermen (evz), mogelijkheid tot realisatie waterberging tussen weg en spoor (gemeente, WP)

Oude Rijn: Ontwikkelen recreatief lint door aanleg recreatieve routes en educatie, zoekgebied regionale waterberging, natuurontwikkeling (EHS ten westen van Kesteren) (WP)

Ontwikkelen plas-drasbermen, begroeide oevers en rietmoeras volgens model ijsvogelvlinder en rietzanger (evz) (Provincie, gemeente, waterschap)

Voorkeursgebieden ontwikkeling Nieuwe Landgoederen (max. 10 in totaal) (BNL)

Potentiële uitbreidingslocaties dorpen (GSP)

Aanleg nieuwe randweg, nieuwe aansluiting A15 (GSP)

Verbreden watergangen t.b.v. waterberging i.s.m. ontwikkelen natte ecologische linten (waterschap)

Dijkverlegging (RvR)

Zoeklocaties waterberging bij kernen (indicatief) (WP)

* Tussen haakjes staat het beleidsdocument weergegeven. Zie voor verklaring van de afkortingen de literatuurlijst.

Lede en Oudewaard

(onderdeel Nationaal Landschap Rivierenland)

- Behouden natuurparels
- Beleefbaar maken van landschappelijke waarden door verschillende soorten routes
- Landschappelijke versterking waterlopen, wegenstructuur (N320)
- Landschappelijke aanpak evz Oude Rijn-Linge
- Uitbreiding areaal hoogstamboomgaarden
- Stimulering aanleg kleine landschapselementen
- Herstel/beleefbaar maken van kleine landschapselementen: Waaien, kleine bosjes, grienden, historische waterlopen (UNL)

Medel

- Zoekgebied uitbreiding bedrijventerrein Medel (gem. Neder-Betuwe)

Eldikse en Dodewaardse Veld

- Handhaving karakteristieke openheid (SP)
- Behouden ganzenfoerageergebied
- Openhouden en voorkomen versnippering

Rijnuiterwaarden (grotendeels uitgevoerd)

(onderdeel Nationaal Landschap Rivierenland)

- Robuuste natuurontwikkeling (EHS)
- Uiterwaardverlaging
- Behouden waardevol weidevogel- en ganzenfoerageergebied
- Beleefbaar maken van de waarden door verschillende soorten routes
- Stimulering aanleg kleine landschapselementen
- Herstel/beleefbaar maken van kleine landschapselementen: Waaien, kleine bosjes, grienden, historische waterlopen (UNL)

Gesperden

(onderdeel Nationaal Landschap Rivierenland)

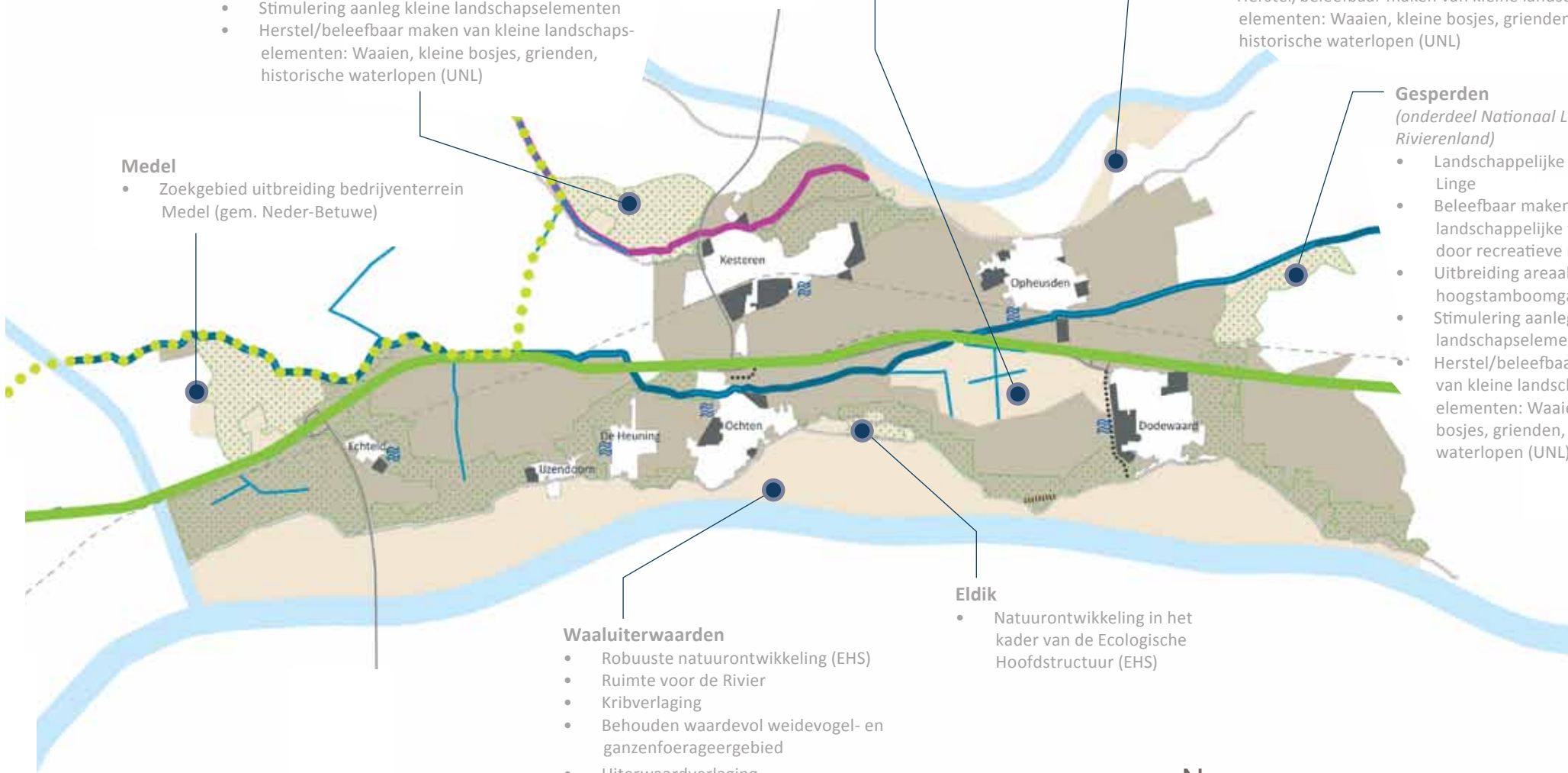
- Landschappelijke aanpak evz Linge
- Beleefbaar maken van landschappelijke waarden door recreatieve routes
- Uitbreiding areaal hoogstamboomgaarden
- Stimulering aanleg kleine landschapselementen
- Herstel/beleefbaar maken van kleine landschapselementen: Waaien, kleine bosjes, grienden, historische waterlopen (UNL)

Eldik

- Natuurontwikkeling in het kader van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS)

Waaluitervwaarden

- Robuuste natuurontwikkeling (EHS)
- Ruimte voor de Rivier
- Kribverlaging
- Behouden waardevol weidevogel- en ganzenfoerageergebied
- Uiterwaardverlaging

2.3

Ruimtelijke ontwikkelingen en trends in Neder-Betuwe

De landschapsonwikkelingsvisie richt zijn aandacht met name op locaties en gebieden die, nu of in de toekomst, aan verandering onderhevig zijn. Door in dit hoofdstuk globaal te schetsen waar verandering te verwachten is, of gerealiseerd is, wordt duidelijk op welke locaties of gebieden de visie zich zal moeten richten.

Ruimtelijke structuur

Oeverwallen en komgronden

De ruimtelijke structuur van Neder-Betuwe werd vanouds vooral bepaald door de oost-west oriëntatie van de rivieren en de oeverwallen. De bebouwing werd vooral op de oeverwallen tot ontwikkeling gebracht, met op de grens van de oeverwallen en de kommen de doorgaande lokale infrastructuur.

Doordat Neder-Betuwe een bijzonder smalle strook land vormt tussen de Rijn en de Waal zijn de oeverwallen en kommen in elkaar gedrukt tot smalle zones. Plaatselijk lopen oeverwallen en kommen door elkaar heen vanwege oude rivierbeddingen. Het onderscheid tussen oeverwallen en kommen is in Neder-Betuwe daardoor van 'nature' al minder duidelijk aanwezig dan elders in het riviereengebied.

Recente ontwikkelingen dragen eraan bij dat dit onderscheid verder vervaagt. De aanwezigheid van de A15 en de recente aanleg van de Betuwespoorlijn brengt een nieuwe ruimtelijke ontwikkeling op gang. De groei van stedelijke functies vindt niet alleen plaats op de oeverwallen, maar steeds meer nabij

de in de kom gelegen infrastructuur. Het accent ligt daarbij op de toe- en afritten van de A15. Kesteren en Ochten, maar ook Opheusden en Dodewaard groeien hierdoor naar elkaar toe.

Ook de (laan)boomteelt was vanouds op de oeverwal gevestigd maar is vanwege de gronddruk steeds vaker genoodzaakt ook de komgronden in gebruik te nemen. Door de opkomst van potcultures is dit ook beter mogelijk.

Beide ontwikkelingen tezamen leiden tot een breuk met de oorspronkelijke ruimtelijke structuur van het gebied. Het onderscheid tussen komgronden en oeverwallen vervaagd binnen een groot deel van de gemeente.

Bouwstenen voor de visie

- Behouden onderscheid oeverwallen-komgronden.
- Bieden landschappelijk casco voor stedelijke ontwikkelingen nabij Kesteren, Ochten, Opheusden en Dodewaard.

Omgeving Medel – De Vaalt

Een andere ontwikkeling die een grote invloed kan hebben op het landschap en de beleving van de ruimtelijke structuur is de mogelijke realisatie van bedrijventerrein Medel. Het relatief kleinschalige landschap ten noorden van de A15 tussen Tiel en Echteld zal wellicht een volledige transformatie ondergaan. Indien hier een grootschalig bedrijventerrein wordt ontwikkeld zal dit gebied zelf sterk van karakter veranderen, maar het landschappelijke effect zal ook tot ver buiten het gebied reiken, zowel aan de zijde van de Linge als nabij de A15.

In deze omgeving is ook de ontwikkeling van landgoed Lingedael in voorbereiding. Samen met de gerealiseerde zandwinplas en het bungalowpark 't Lingemeer heeft deze omgeving landschappelijk een eigen (onsamenhangend) karakter gekregen.

Bouwstenen voor de visie

- Het eventuele bedrijventerrein Medel intern vasthechten aan het oorspronkelijke landschap.
- Het eventuele bedrijventerrein Medel extern inpassen in het landschap.
- Structuur en landschappelijke eenheid aanbrengen in de gehele omgeving Medel-De Vaalt.

Omgeving Biezenburg (Den Akker/Ooij)

Voor Neder-Betuwe blijft Biezenburg een belangrijk landschappelijk gebied.

Bouwsteen voor de visie

- Biezenburg voorzien van een krachtige landschappelijke structuur.

Agrarische bedrijvigheid

In de gemeente Neder-Betuwe is vanouds veel boom- en fruitteelt aanwezig. Er zijn ca. 120 (laan)boomteeltbedrijven aanwezig, die een gezamenlijk areaal van ca 1.400 ha bewerken. Hiermee is deze regio het belangrijkste productiegebied binnen de sector in Nederland en Europa. De concentratie van bedrijven heeft geleid tot een agro business complex (in voorbereiding). Dat betekent dat producenten, toeleveranciers, afnemers en kennisontwikkeling een hecht lokaal netwerk vormen waardoor product vernieuwing wordt gestimuleerd. Er zijn plannen om nabij Opheusden een Agro Business Centrum te realiseren waardoor op één centrale locatie informatie over de laanboomteelt is te verkrijgen.

De laanboomteelt is sterk internationaal georiënteerd, waarbij ruim 70% van de laanbomen in het buitenland wordt verkocht. Oost-Europese landen vormen opkomende markten voor de laanboomteelt. Binnen de laanboomteelt vormt de containerteelt een afzonderlijk segment, waarin een relatief grote groei is te verwachten.

In de boomteelt worden steeds meer teeltondersteunende voorzieningen ontwikkeld. Hierbij moet gedacht worden aan de containerteelt op worteldoek, folies, lavas of beton, geavanceerde gesloten watersystemen, kassen, kunststof tunnels en overkappingen. Ook is er een tendens naar grotere loodsen, los van de huiskavel. Binnen de boomteelt is eenderde van de grond in eigendom van de telers en tweederde wordt langdurig gepacht (tot 26 jaar).

Vanouds vindt de boomteelt vooral plaats op de oeverwallen vanwege de goede productieomstandigheden. Door de hoge gronddruk, de opkomst van de teelt in potten, de toegenomen fysieke mogelijkheden (zoals ontwatering) en andere cultuurtechnische maatregelen vindt de teelt in toenemende mate ook plaats in de komgronden. Dit leidt ertoe dat het karakteristieke verschil tussen besloten oeverwallen en open komgronden geleidelijk vervaagt.

De fruitteelt in het gebied is aan verandering onderhevig. Veel hoogstamfruitgaarden zijn vervangen door laagstamfruitgaarden. Nieuwe hoogstamfruitgaarden worden alleen nog aangeplant voor hobby en uit het oogpunt van versterking van landschappelijke waarden.

Het aantal fruitgaarden loopt geleidelijk terug, terwijl de grootte van de blijvende bedrijven toeneemt. Het areaal fruitgaarden loopt in totaal terug, mede als gevolg van de ruimtebehoefte vanuit de laanboomteelt.

Verspreid over het gebied komen melkveehouderijbedrijven voor en enkele intensieve veehouderij bedrijven. Deze bedrijven bevinden zich met name in de komgebieden. Het aantal bedrijven neemt geleidelijk af, terwijl de omvang van de bedrijven toeneemt. Verbreding van de agrarische bedrijfsvoering door productie van streekproducten of recreatie is in Neder-Betuwe nauwelijks aan de orde.

Bouwstenen voor de visie

- Fruitteelt en laanboomteelt met een prominente plaats in het landschap
- Profilering als laanboomcentrum doorzetten in openbare ruimte.
- Behouden onderscheid oeverwallen– komgronden.
- Ruimte voor fruitbomen als karakteristieke beplanting (bijvoorbeeld als sierbeplanting).
- Evenwicht tussen landschappelijke kwaliteit en economische bedrijfsvoering.

Recreatie en toerisme

Recreatie en toerisme in Neder-Betuwe is vooral gericht op beleving van natuur en landschap. Het accent ligt daarbij op de uiterwaarden en de oeverwallen, met de dijken en de vele waaien als bijzondere attractiepunten. Geleidelijk is recreatie gericht op beleving van natuur en landschap van steeds groter belang geworden zowel voor de lokale bevolking als voor toeristen van buitenaf. Het gaat zowel om lokale ommetjes als lange afstand fiets- of wandelpaden. Er zijn in het gebied relatief weinig recreatieve voorzieningen die gekoppeld zijn aan het agrarische bedrijfsleven.

Dagrecreatie vindt vooral plaats in de vorm van wandelen, fietsen, sportvissen en kanoën. In het gebied zijn voor fietsers en in mindere mate voor wandelaars recreatieve routes uitgezet. Het accent van de routes ligt op de oost-west-verbindingen via de rivierdijken en de oeverwallen. Incidenteel zijn er noord-zuid verbindingen die de A15 en de Betuwespoorlijn kruisen, maar dit zijn vaak onaantrekkelijke delen van routes.

De Linge vormt speciaal voor de watersporters en sportvissers een recreatief waardevol element. Door de natuurontwikkeling in de uiterwaarden en de aanleg van struinpaden zijn nieuwe mogelijkheden voor recreatie in het gebied gerealiseerd.

Binnen de gemeente zijn een viertal campings c.q. recreatieparken en een tweetal minicampings gelegen. Het extensiefrecreatief gebruik van het buitengebied en de aandacht voor streek-eigen thematiek, zoals militaire geschiedenis en watererfgoed, nemen toe. Het recreatief potentieel kan niet los gezien worden van recreatieve trekkers in de omgeving van Neder-Betuwe, zoals Ouwehands dierenpark, De tuinen van Appeltern en de Blauwe Kamer.

Bouwstenen voor de visie

- Versterken toegankelijkheid van het gebied voor extensieve recreatie (infrastructuur/routenetwerk).
- Versterken beleefbaarheid van landschapshistorie (riviergeschiedenis), cultuurhistorie en het huidige grondgebruik.

Burgerwoningen

Verspreid over de gemeente komt in het landelijk gebied een groot aantal burgerwoningen voor. In tegenstelling tot andere gebieden zijn het niet alleen vroegere agrarische bedrijven maar vooral woningen die onderdeel vormen van een oud bebouwingslint of een gehucht (Wely, Hien, Eldik). Deze bebouwingslinten met een relatief lage dichtheid zijn kenmerkend voor de oeverwallen. In toenemende mate wordt groot belang gehecht aan het wonen in het buitengebied. Een ontwikkeling die daarmee samenhangt, is dat mensen steeds meer ruimte wensen om hun hobby uit te oefenen. Een uiting hiervan vormt de behoefte aan paardenbakken en stalruimte voor vee (nabij de woning of vrij in het veld).

Bouwstenen voor de visie

- Behouden en versterken van de beslotenheid op de oeverwallen en de openheid in de kommen.
- Aandacht voor landschappelijke inpassing van bebouwing door streekeigen erfbeplanting.

Kernen en infrastructuur

De kernen Dodewaard, Echteld, Kesteren, Ochten, Opheusden en IJzendoorn maken een geleidelijke groei door. Deze groei (zoals vastgelegd in de Structuurvisie Kernen Neder-Betuwe) vormt geen onderwerp van dit landschapsonwikkelingsplan, maar wel de landschappelijke effecten van deze groei. Verandering van grondgebruik houdt vaak verlies aan landschapswaarden in. Het is een opgave die om maatwerk vraagt om hiervoor nieuwe waarden in de plaats te laten komen. De aandacht gaat vooral uit naar de landschappelijke inpassing van de uitbreidingen en het behouden van cultuurhistorische elementen. Verankering van plekspecifieke kwaliteiten (landschapsstructuren, cultuurhistorische elementen, kleine landschapselementen) geeft identiteit en uniciteit aan het stedelijk gebied. Ook de inpassing van (nieuwe) infrastructuur, die vaak autonoom in het landschap ligt, verdient bijzondere aandacht. In het LOP zijn tevens van belang: de uitbreiding van Ochten in relatie tot de Linge, de nieuwe verbindingsweg tussen Opheusden en Kesteren, de randweg bij Dodewaard, de waterlinie bij 't Panhuis in Kesteren en de ontwikkeling van een Agro Business Centrum bij Opheusden.

Bouwstenen voor de visie

- Behoud van doorgaande structuren die stedelijk en landelijk gebied doorsnijden (Linge, Waterlinie, dijkpatronen).
- Landschappelijke inpassing van uitbreidingen afstemmen op de specifieke eigenschappen van de oeverwal of het komgebied.
- Landschappelijk verankeren bundel A15/ Betuwelijn.

Cultuurhistorie - Waterlinie

De invloed van de natuurlijke kracht van de rivieren is in de vorm van allerlei relictten in het gebied aanwezig. Het gaat om de al genoemde opbouw in oeverwallen, uiterwaarden en komgronden, maar ook om de aanwezige (oude) dijken, de talrijk aanwezige waaien, enkele zij- of achterwendes, de gegraven Linge en de Spanjaardsdijk. Deze laatste is, evenals de Betuwelinie, een cultuurhistorisch element met bijzondere betekenis, vanwege de militaire geschiedenis die nauw verbonden is met de ligging op het smalste deel tussen Nederrijn en Waal.

Geleidelijk raken de historische elementen in verval. Ze staan onder druk door wensen vanuit het actuele grondgebruik of worden niet als waardevolle objecten opgemerkt. Het verval wordt versneld als het elementen zijn die op zichzelf zijn komen te staan doordat de structuur waar zij onderdeel van uitmaakten reeds grotendeels is verdwenen. Dit geldt met name voor de zij- of achterwendes, de restanten van de Spanjaardsdijk en de Betuwelinie. Door het groeiende belang van recreatie en landschapsbeleving komen de cultuurhistorische aspecten van het riviereengebied momenteel meer onder de aandacht. Ook blijken er bij 'door de mens genegerde objecten' (zoals waaien, ontgrondingsplassen en slaperdijken) vaak hoge natuurwaarden te zijn ontstaan, die een drijfveer toevoegen aan de wens om cultuurhistorische elementen te behouden.

Bouwstenen voor de visie

- Behouden cultuurhistorisch waardevolle elementen.
- Versterken beleefbaarheid van landschapshistorie (riviergeschiedenis / watererfgoed) en de cultuurhistorie (Waterlinie).

Landgoederen

Er spelen enkele aanvragen voor de ontwikkeling van landgoederen in de gemeente Neder-Betuwe. De verwachting is dat er meer zullen volgen, door de provinciale regeling voor nieuwe landgoederen en de toenemende behoefte aan 'buiten wonen'. Ontwikkeling van landgoederen biedt kansen voor landschapsversterking, identiteitsvorming en recreatieve ontsluiting wanneer wordt aangesloten bij de karakteristieken van de plek en de omgeving. Wel vraagt de hierbij behorende (beperkte) toename van bebouwing om zorgvuldige inpassing in het landschap. Landgoederen zijn een vorm van culturele vernieuwing, waarmee een eigentijdse kwaliteit aan het landschap kan worden toegevoegd.

Bouwsteen voor de visie

- Met landschappelijke kwaliteit van nieuwe landgoederen sturen op algehele landschapsversterking.

Water en veiligheid

PKB-Ruimte voor de Rivier geeft aan dat in de gemeente Neder-Betuwe verdere dijkversterking langs de Nederrijn nodig is ter hoogte van Opheusden richting Kesteren. Daarnaast wordt voor de lange termijn een dijkverlegging in de Ochtense Buitenpolder en van Dodewaard in oostelijke richting tot Loenen overwogen.

Op regionaal en lokaal niveau wordt gezocht naar alternatieven voor de grootschalige dijkverlegging, waarbij natuur en landschap, ontgroning en binnendijkse woningbouw en eventueel kleinschalige dijkverlegging op een landschappelijk verantwoorde manier gecombineerd worden.

Binnendijkse grootschalige waterbergingslocaties voor de opvang van regionaal wateroverschot zijn niet meer nodig, doordat wordt ingezet op verbreding van watergangen en aanleg van natuurvriendelijke oevers. Wel wordt nog gezocht naar kleine waterbergingsgebieden voor de opvang van overtollig water uit de kernen.

Bouwstenen voor de visie

- Versterken van de landschappelijke, ecologische, cultuurhistorische kwaliteiten van de uiterwaarden door aan te haken bij Ruimte voor de rivier.
- Verbeteren belevingswaarde van water in de kommen door mee te liften met inspanningen voor waterberging.

Natuur

De ecologische waarden in de gemeente Neder-Betuwe worden vooral bepaald door de Rijn- en de Waalwaterwaarden. Deze zijn rijk aan soorten door de afwisseling van plas/dras situaties, ruigere stukken, gecultiveerde, agrarische gronden, oobossen en verspreid liggende kleinschalige elementen als knotbomen. De waterwaarden vormen, evenals de omgeving van de Oude Rijn, een onderdeel van de provinciale Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De waterwaarden en de komgronden (Eldiksche Veld, Hoogbroek) zijn van belang voor weidevogels. Het zijn vogelrichtlijngebieden. Onlangs zijn de waterwaarden, met uitzondering van enkele hoogwater vrije terreinen, ook aangewezen als Natura 2000-gebied, waardoor hier geldt dat de leefgebieden van bepaalde planten- en diersoorten beschermd worden.

De steile, middeleeuwse Marspolderdijk is vanwege de rijke vegetatie met veel zeldzame soorten door de provincie aangewezen als te behouden parel. Tezamen met aangrenzende oude rivierloop en kleinschalig gebruikte oeverwal een bijzonder rijk en waardevol landschap.

De rivier de Linge maakt geen onderdeel uit van de EHS, maar vormt binnen de regio wel een belangrijke ecologische verbinding.

Binnendijks zijn in de komgebieden vooral de open weidegebieden, de lokale bosjes ecologisch van belang, alsmede de slootkanten van de watergangen. Op de oeverwallen bieden de hoogstamfruitgaarden en de landgoederen mogelijkheden voor diverse kleinere en grotere zoogdieren.

Pareltjes van bijzondere natuurwaarden worden gevormd door verspreid in het gebied liggende waaien, vanwege de waterkwaliteit en de kleine landschapselementen langs de oevers.

Bouwstenen voor de visie

- Behouden natuur- en landschapswaarden aan de Marspolderdijk.
- De openheid van de weidevogelgebieden veiligstellen.
- Versterken van de ecologische kwaliteit van de Linge.
- Behoud van de ecologische waarden van de waaien.
- De ecologische basis versterken door een toename van erfbeplanting.

2.4 Deelgebieden en structuren

De identiteit van Neder-Betuwe is nauw verbonden met de bodemgesteldheid en de daarmee sterk samenhangende occupatiepatronen (bewoning, verkaveling, agrarisch grondgebruik) en de bedijking. De huidige landschapsvormende processen zijn terug te voeren op het vigerende beleid, trends en ontwikkelingen in de maatschappij en specifieke opgaven en vragen die er voor het gebied bestaan.

Naast de aspecten ruimtelijke kwaliteit, historische gelaagdheid, vigerend beleid en de te verwachten ontwikkelingen, is het huidige ruimtelijk beeld (met al dan niet herkenbare identiteit) belangrijk voor het ontwikkelen van een integrale toekomstvisie voor Neder-Betuwe. Op basis van al deze aspecten tezamen is het plangebied in te delen in verschillende deelgebieden en structuurdragers.

Elk deelgebied heeft haar eigen ruimtelijke kwaliteiten, opgaven en aandachtspunten. Deze vormen het vertrekpunt voor de visievorming. Ook de structuurdragers, die veelal verschillende deelgebieden doorsnijden of de grens tussen deelgebieden vormen, hebben ieder hun eigen ruimtelijke kwaliteiten, problematiek en opgaven. Ook zij zijn van dusdanig belang voor de Neder-Betuwse identiteit dat nadere visievorming hierop wenselijk is. De integrale landschapontwikkeling is het geheel van alle deelgebieden en structuren samen, maar per deelgebied of structuur zal het accent van de ontwikkeling verschillend zijn.

- DEELGEBIEDEN
- Boomteeltrijke oeverwallen
  - Fruitteeltrijke oeverwallen
  - Pittoresk wielengebied Eldik
  - Oude Rijnbedding
  - Uiterwaarden Rijn en Waal
  - Open komgebieden
  - Dynamisch middengebied
  - Medel en Biezenburg
- STRUCTUREN
- Robuuste bandijken
  - Gegraven Boven-Linge
  - Economische ruggengraat van Neder-Betuwe; A15 en provinciale wegen
  - Cultuurhistorische verdedigingslijnies

Indeling in deelgebieden en structuren

Op basis van de ruimtelijke beleving, identiteit en landschapsstructuur is het plangebied onder te verdelen in 8 deelgebieden en kent 4 belangrijke structuurdragers.

0 1 2 km

Boomteeltrijke oeverwallen

Ontstaan

- Rijke oude bewoningsgeschiedenis van Romeinse Tijd tot en met Middeleeuwen; bewoning sinds de Bronstijd, toename bewoningsdichtheid in Romeinse Tijd op oeverwal Hemmen-Opheusden-Kesteren-Aalst
- Dorpskernen ontstaan en gegroeid op oeverwallen
- Oeverwallen basis van ontginning rivierengebied
- Uitstekende landbouwgronden en goede bodem en waterhuishouding voor boomteelt

Ruimtelijke kwaliteiten

- Licht glooiend landschap
- Van oorsprong onregelmatige en kleinschalige verkaveling
- Opstreckende strokenverkaveling van oeverwal naar kom
- Grootschalige boomteelt visitekaartje en economische drager Neder-Betuwe
- Tamelijk besloten landschap in contrast met open kommen
- Hoge archeologische verwachtingswaarde vanwege Romeinse vindplaatsen, oude bewoningsplaats op oeverwal tussen Kesteren en Ochten, veel archeologische monumenten (geen beschermde archeologische monumenten)
- 11e eeuwse dorpskerk Dodewaard direct aan dijk

- Aanwezigheid relicten voormalige kastelen Den Appenburg, De Snor, Dodewaard (allen Dodewaard), De Toren (Wely) en Doeienburg (Opheusden, net buiten plangebied)
- Herkenbare achterkade Kesteren
- Zichtbare historische kromakkerverkaveling ten westen van Dodewaard

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Heldere zonering uiterwaarden-oeverwal-kom-oeverwal-uiterwaarden door versterking eigen identiteit
- Geleiding van uitbreidingsdruk boomteelt
- Landschappelijke inpassing (nieuwe) dorpsranden en randweg Dodewaard
- Groene geleiding tussen Ochten en De Heuning
- Nieuwe Landgoederen mogelijk
- Lokale waterbergingsopgaven Kesteren, Ochten en Dodewaard
- Ontwikkeling waterfront Ochten
- Weinig beplanting in openbaar gebied, op kavelgrenzen en op erven
- Profilering Neder-Betuwe als laanboomcentrum in openbare ruimte doorzetten

Fruittelrijke oeverwallen

Ontstaan

- Rijke oude bewoningsgeschiedenis van Romeinse Tijd tot en met Middeleeuwen; bewoning sinds de Bronstijd, toename bewoningsdichtheid in Romeinse Tijd op oude oeverwal (Druten-) IJzendoorn-Echteld-Zoelen
- Dorpskernen ontstaan en gegroeid op oeverwallen
- Oeverwallen basis van ontginning rivierengebied
- Adellijke vestigingsplaatsen en oude heerlijkheden

Ruimtelijke kwaliteiten

- Licht glooiend landschap
- Kleinschalig lint met hoofdzakelijk fruitteelt
- (Oude) kastelen en landhuizen Echteld en Hien
- Hoge archeologische verwachtingswaarden vanwege Romeinse vindplaatsen
- Relicten van voormalige kastelen (en heerlijkheden) IJzendoorn, Het Hof (beide IJzendoorn), Tekkenburg (Echteld), Boelenham (Hien)
- Rijke landschappelijke beplanting met lanen en hagen
- Beplanting op erven
- Herkenbare achter- en zijdwendes IJzendoorn
- Landgoedstructuur Hemmen
- Historische landschappelijke waarden buurtschap Gesperden met opgehoogde woongrond (woerd)
- Zichtbare historische kromakkerverkaveling tussen IJzendoorn en De Heuning

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Nationaal Landschap Rivierenland (oeverwal Boelenham-Hemmen) dat betekent landschappelijke aanpak ecologische verbindingzones, uitbreiding van het areaal hoogstamboomgaarden en herstellen, beleefbaar maken en stimuleren van aanleg kleine landschapselementen
- Lokale waterbergingsopgaven Echteld en IJzendoorn-De Heuning
- Plaatselijk ruimtelijk versterken (voormalige heerlijkheden/ kastelen)
- Nieuwe Landgoederen mogelijk
- Recreatief ontsluiten kleinschalige oeverwallen
- Benutten gebiedskwaliteiten voor extensieve recreatie
- Behoud en versterking van fruitbomen als landschapskarakteristiek (in gaarden of in openbare ruimte)

Pittoresk wielengebied Eldik

Ontstaan

- Wielen ofwel waaien ontstaan door dijkdoorbraken voormalige bandijk (nu slaperdijk)
- Afzetting zandige overslaggronden
- Binnengedijkt door nieuwe bandijk

Ruimtelijke kwaliteiten

- Kronkelend slaperdijkje
- Kleinschalig, intiem lint met erfbeplanting en beplanting rond waaien
- Hoge landschappelijke beeldkwaliteit

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Zichtbaar maken en ruimtelijk versterken waaien en geschiedenis tonen door samenhang waai en nabije slaperdijk te behouden of te versterken door middel van het toevoegen van streekeigen beplanting of het verwijderen van storende beplanting
- Toegankelijkheid en beleefbaarheid van de waaien (en hun geschiedenis) vergroten
- Ontwikkelen (robuuste) natuurwaarden in het kader van de EHS
- Recreatief ontsluiten
- Aanleg recreatieve voorzieningen
- Realiseren specifiek ecologische doelstelling (SED) voor 'wiel 92'
- In oostelijk deel ontwikkelingsmogelijkheden Nieuwe Landgoederen
- Verrommeling van het landschap door grootschalige ontwikkelingen met lage beeldkwaliteit

Uiterwaarden Rijn en Waal

Ontstaan

- Dynamisch landschap onder invloed van de grote rivieren Rijn en Waal
- Relatief jong, niet gefixeerd landschap
- Jonge rivierklei zeer geschikt voor baksteenfabricage
- Veel sporen van menselijke invloed in de vorm van oud-hoevigland, afgetichelde gronden, grindgaten en buitenpolders

Ruimtelijke kwaliteiten

- Onderscheiden sferen Rijn en Waal: de Rijn als rivier met een natuurlijk en recreatief karakter en de Waal als grootschalige dynamische transportas met aan de oevers industriële accenten.
- Voelbare dynamiek van de rivier gekoppeld aan waterstanden
- Strangen en oude geulen
- Grote openheid en (deels) afwezigheid bebouwing
- Dichtslibbing geulen en overstroming
- Ganzenfoerageer- en weidevogelgebieden
- Zomerkaden
- Rivierzandglooiingen langs de Waal
- (Relicten van) steenfabrieken zijn cultuurhistorische identiteitsdragers en de schoorstenen oriëntatiepunten
- Verspreide oobossen
- Hoogteverschillen van afgetichelde gronden waardevol voor diverse flora en fauna
- Op diverse plaatsen rabatten (overblijfselen oude griendcultuur)

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Robuuste natuurontwikkeling in het kader van de EHS
- Rekening houden met instandhoudingsdoelstelling en externe werking als gevolg van Europese aanwijzing als Natura 2000-gebied
- Vergroten recreatieve toegankelijkheid door de aanleg van recreatieve routes om de landschappelijke waarden beleefbaar te maken
- Herstelen en beleefbaar maken van waaien, kleine bosjes, grienden en historische waterlopen
- Stimulering aanleg kleine landschapselementen
- Ruimte voor de rivier: op lange termijn mogelijk dijkverlegging Ochtense Buitenpolder
- Ontwikkelen van meestromende nevengeulen als alternatief voor kribverlaging Waal,
- Droogtegevoeligheid afgetichelde gronden, echter ook wateroverlast
- Behoud openheid ganzenfoerageer- en weidevogelgebieden
- Vergroten ruimtelijk en functioneel contact tussen dorpen en rivieren

Oude Rijnbedding

Ontstaan

- Verlaten rivierbedding
- Voormalig buitendijks gebied
- Oorspronkelijke ligging ten noorden van de Rijn

Ruimtelijke kwaliteiten

- Lichte glooiingen en oude stroomgeulen
- Kleinschalig landschap met zowel fruitteelt, boomteelt als akkerbouw
- Pittoreske slaperdijk vormt ruggengraat deelgebied
- Met oude Rijnloop meegebogen (concentrische) blokverkaveling
- Natuurparels langs de Oude Rijn
- Restanten voormalig kasteel Ter Leede
- lokaal oude rivierbedding herkenbaar aan een laagte begroeid met struikgewas en bomen
- Fraai uitzicht op de Utrechtse Heuvelrug
- Historisch-geografisch waardevol landschap

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Ontwikkelen van verschillende soorten recreatieve routes om de landschappelijke waarden beleefbaar te maken
- Landschappelijk versterken van de Oude Rijn, Leigraaf en N320
- Ontwikkeling ecologische verbidingszone Oude Rijn-Linge met landschappelijke aanpak
- Uitbreiding areaal hoogstamboomgaarden
- Herstellen en beleefbaar maken van waaien, kleine bosjes, grienden en historische waterlopen als Leigraaf en Oude Rijn
- Stimulering aanleg kleine landschapselementen
- Doorsnijding door N233 legt druk op herkenbare landschapsstructuur
- Ruimtelijke en recreatief versterken waaien
- Nieuwe Landgoederen mogelijk
- Verbreding Oude Rijn ten westen van Kesteren voor waterberging (beleid waterschap)
- Verrommeling van het landschap door grootschalige ontwikkelingen met lage beeldkwaliteit

Open en grootschalige komgebieden

Ontstaan

- Oorspronkelijk laag gelegen ontoegankelijk moeras, slecht ontwaterd, dras in winter
- Ontginning na bedijking
- (Zware) kleibodems
- Ruilverkaveling in jaren '50 en '60
- Doorsnijding met bundel van moderne infrastructuur

Ruimtelijke kwaliteiten

- Open gebieden in contrast met verdichte omgeving
- Uitgestrekte graslanden, veel sloten en weinig opgaande begroeiing
- Rationele verkaveling, meer blokvormig, met name in Hoogbroek
- Zeer weinig bebouwing
- Beplanting op sporadisch voorkomende erven en langs sommige wegen
- Groot ganzenfoerageergebied Eldikse/ Dodewaardse Veld
- Komgebied komt zeer dicht bij Waalbandijk tussen Dodewaard en Eldik

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Behoud karakteristieke openheid/grootschaligheid en contrast
- Voorkomen verdergaande versnippering
- Uitbreiding boomteelt in komgebieden door moderne bodembewerkingstechnieken en waterhuishouding
- Dorpsuitbreidingen Dodewaard, Opheusden en Ochten
- Realiseren specifiek ecologische doelstelling (SED) op wateren in Eldikse/ Dodewaardse Veld
- Waterberging door middel van verbreding watergangen in Eldikse/ Dodewaardse Veld en de Ooijse Wetering
- Nieuwe positie bundel A15/ Betuwelijn in landschap verankeren
- Ontwikkeling natte ecologische verbindingszone Beneden-Linge, Boven-Linge
- Tegengaan verdroging ganzenfoerageergebied

Dynamisch middengebied

Ontstaan

- Geomorfologisch gezien komgronden met zware kleibodems, waar grootschalige verdichtende en versnipperende ontwikkelingen hebben plaats gevonden

Ruimtelijke kwaliteiten

- Grote landschappelijke en functionele eenheden
- Diffuus gebied, doorsneden door grote infrastructuur

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Ontwikkeling laanboomcentrum bij Opheusden
- Aandacht voor beeldkwaliteit grote hoogspanningsstations
- Lokale waterbergingsopgave bij Opheusden
- Uitbreidingsbehoefte boomteelt
- Structureren functies en keuzes maken voor toekomstige ontwikkelingen
- Nieuwe positie bundel A15/ Betuwelijn in landschap verankeren
- Bieden van een landschappelijk casco voor stedelijke ontwikkelingen (Kesteren/ Ochten en Opheusden/ Dodewaard)
- Evenwicht tussen landschappelijke kwaliteit en economische bedrijfsvoering (overkappingen, grote schuren e.d.)

Medel en Biezenburg

Ontstaan

- Opeenvolgend van noord naar zuid bestaat de landschappelijke opbouw uit Linge, kom, oeverwal, kom, oeverwal, Waalbandijk
- Amsterdam-Rijnkanaal heeft het gebied afgesneden van Tiel

Ruimtelijke kwaliteiten

- Onregelmatige blokverkaveling
- Grote mate van openheid
- Zeer smalle oeverwal bij Waalbandijk
- Bepanting op erven en laanbepanting langs wegen
- Agrarisch goede gronden
- Historisch en landschappelijk waardevolle boerderijlinten
- Linge aan noordgrens plangebied

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Faciliteren recreatie richting Tiel door goede recreatieve ontsluiting en interessante routes
- Regionaal bedrijventerrein Medel vasthechten aan oorspronkelijk landschap en landschappelijk inpassen in de omgeving
- Landschappelijk structuur aanbrengen in de verschillende ontwikkelingen (Medel, landgoed Lingedael, herinrichting op- en afritten A15/N323)
- Landschappelijke versterking oeverwal en komgebied Biezenburg door realisatie van landgoederen.
- Ontwikkeling natte ecologische verbindingzone Beneden-Linge, Boven-Linge
- Nieuwe positie bundel A15/ Betuwelijn in landschap verankeren

Robuuste bandijken

Ontstaan

- Aanvankelijk kleinschalige bedijking Neder-Betuwe (na 1000), vanaf 12e eeuw aanleg bandijken, in 1327 gesloten dijkkring Betuwe
- Door dijkdoorbraken zijn diepe waaien ontstaan met daaromheen in een waaier afgezette zeer zandige overslaggronden
- Diverse dijkverhogingen en -verzwaringen

Ruimtelijke kwaliteiten

- Dijken weerspiegelen voortgaande touwtrekkerij tussen mens en natuur
- Lange doorlopende slingerende robuuste structuur met daaraan gekoppeld waaien, overslaggronden en kwelkommen
- Oorspronkelijk golfbrekend groen in dijkteen, nu grotendeels beplantingsvrij
- Opgaande beplanting hoofdzakelijk rondom waaien
- Karakteristieke dijkhuizen in Dodewaard en Opheusden
- Lijn van beleving door hoge ligging op grens uiterwaarden en oeverwallen
- Cultuurhistorisch waardevol landschap Opperden met waaien, bochtige dijkstructuur, binnengedijkte oude rivierlopen en kwelkaden
- Cultuurhistorisch waardevol landschap ten westen van IJzendoorn met bochtig dijktracé en twee waaien

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Bescherming Neder-Betuwe tegen overstromingen van Rijn en Waal waarborgen
- Binnendijkse kwel door goede doorlatendheid zavelige bodem oeverwallen
- Geschiedenis tonen door samenhang waai en nabije (ban)dijk en eventuele kweldam te behouden of te versterken door middel van het toevoegen van streekeigen beplanting of het verwijderen van storende beplanting
- Toegankelijkheid en beleefbaarheid van de waaien (en hun geschiedenis) vergroten
- Recreatieve routestructuur over dijken en voorzieningen bij waaien ontwikkelen
- Plaatselijk hinder door combinatie van autoverkeer en recreatief verkeer op de dijk
- Versterking ruimtelijke beleving waaien en beheer opgaand groen
- Op lange termijn mogelijk grootschalige dijkverleggingen Waal

Gegraven Boven-Linge

Ontstaan

- Na sluiten dijkkring Betuwe (1327) bij ontginning komgebieden gegraven Lingewetering (Boven-Linge)
- Verbinding tussen de natuurlijke Beneden-Linge en de Doode Linge
- Waterafvoer dorpsolders
- Gedeeltelijk bestond de Boven-Linge oorspronkelijk uit 2 weteringen; Rijn- en Waalwetering, daartussen lag de Lingewal welke in de 20e eeuw is afgegraven

Ruimtelijke kwaliteiten

- Relicten Lingewal als eilandjes met huizen in Linge
- Gedeeltelijk “meanderende” loop waar de Linge oude geulen volgt, zoals ten noorden van Echteld en ten noorden van Ochten
- Nieuwe natuur ontwikkeld nabij onderdoorgang A15/ Betuwelijn en spoor Tiel-Elst
- Open en weinig begeleide beplanting, behalve ten zuiden van Opheusden een essenbeplanting en bij Hemmen knotwilgen

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Garanderen waterafvoer gehele gemeente
- Ontwikkelen natuurvriendelijke oevers (totaal 14,5 km) waar de kans zich voordoet
- Verbreding Linge ten behoeve van waterberging ten noorden van Echteld, ten noorden van Pottum, tussen Kesteren en Ochten en vanaf Opheusden verder oostwaarts
- Ontwikkeling natte ecologische verbindingszone Beneden-Linge, Boven-Linge en verbeteren bereikbaarheid en recreatieve routestructuur langs waterkant en over het water (uitvoering Herinrichtingsplan Boven-Linge)
- Behouden relict stuw naast de Linge (access Betuwelinie)

Economische ruggengraat van Neder-Betuwe; A15 en provinciale wegen

Ontstaan

- Recente (na Tweede Wereldoorlog) en autonome ontwikkeling grote infrastructuur op bovenregionale, nationale en internationale schaal

Ruimtelijke kwaliteiten

- A15 en provinciale wegen ontsluiten het gebied en vormen de verbinding met de rest van Nederland en Europa, Betuwelijn heeft geen directe functie voor Neder-Betuwe
- Autonom, ofwel los van onderliggende landschappelijke structuur
- Geen accentuerende beplanting langs A15/ Betuwelijn
- Robuuste beplanting bij verzorgingsplaats Overbroek / Verakker, aansluiting Echteld en voormalige overgang Pijenkampse Veldweg
- Provinciale wegen op dijkluchamen in het landschap met veel camouflerende beplanting erlangs

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Ontwikkelen natuurwaarden en droge ecologische verbindingen in bermen
- Mogelijke waterberging tussen A15 en Betuwelijn
- Opheffen barrièrewerking voor recreatie door creëren goede oversteekmogelijkheden
- Aantrekkende werking bedrijvigheid rondom aansluiting A15
- Nieuwe positie bundel A15/ Betuwelijn in landschap verankeren
- Optimalisering aansluiting A15/N323

Cultuurhistorische verdedigingslijnies

Ontstaan

- Spanjaardsdijk, circa 1590. Als dwarsdijk beschermend tegen toestromend water vanuit de Over-Betuwe. Daarnaast als defensiedijk door middel van inundatie. Spanjaardsdijk vormt tevens culturele begrenzing tussen katholiek en protestant.
- Betuwelinie, rond 1800. Defensiedijk, versterkt met forten, als verlengstuk van de Grebbelinie
- Waaien langs Spanjaardsdijk als gevolg van doorbraken liniedijk

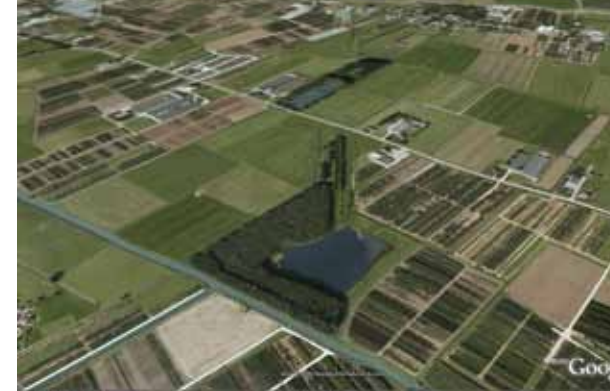
Ruimtelijke kwaliteiten

- Voormalige linies zichtbaar in dijkrelicten, verkaveling, (hersteld) fort en kazematten
- Unieke waaien midden in gebied
- Fort De Spees
- Klein deel Spanjaardsdijk (ten zuiden van de Tolsestraat in buitengebied van Opheusden) is beplant met notenbomen

Opgaven en aandachtspunten voor visievorming

- Door ruilverkaveling zijn grote delen van het tracé niet meer zichtbaar, doordat de verkavelingsrichting vaak dwars over de oorspronkelijke tracérichting ligt
- Door infrastructuur (snelweg A15 en Betuwelijn) zijn de linies doorsneden en als eenheid niet meer herkenbaar

- Fort bij Ochten verdwenen, niet meer zichtbaar
- Veel kazematten zijn gelegen op particuliere grond, waardoor ze zeer kwetsbaar zijn (veel kazematten zijn hierdoor al verloren gegaan)
- Stedelijke ontwikkelingen zoals het trafostation tussen Dodewaard en Opheusden zijn over de linie heen geprojecteerd
- Landschappelijk versterken oude tracés
- Ruimtelijk versterken relatie met waaien en geschiedenis tonen door samenhang waai en nabije liniedijk te behouden of te versterken door middel van het toevoegen van streekeigen beplanting of het verwijderen van storende beplanting
- Toegankelijkheid en beleefbaarheid van de waaien (en hun geschiedenis) vergroten
- Mogelijk positieve gevolgen voor waterveiligheid door compartimentering rivierengebied met herstel oude linies
- Onderzoek mogelijkheden herstel of verwijzing naar relicten, zoals fort Ochten of acces Linge in Betuwelinie
- Realiseren / herstellen van unieke noordzuid-verbindingen (zowel ecologisch als recreatief interessant)
- Inpassing van de linies in nieuwe woonwijken en bedrijventerreinen (versterken identiteit en uniciteit)

2.5 Opstap naar de visie

Door het behouden van de identiteit van de verschillende landschapstypen, zoals de openheid/grootschaligheid van de kom en de kleinschalige beslotenheid van de oeverwallen, wordt de karakteristieke opbouw van het Neder-Betuwse landschap behouden. Herkenbare structuren als de bandijken, maar ook achterkades en de Linge, zijn elementen met bijzondere kwaliteit voor het gebied en de beleving ervan. Bestaande parels van cultuurhistorie of natuur moeten worden behouden of versterkt. Dooradering van het buitengebied met voor extensieve recreatie aantrekkelijke wegen en paden maakt deze karakteristieke landschapsopbouw en de bijzonderheden daarin ook beleefbaar. Kleinschalige en extensieve recreatie is, in onderling overleg, combineerbaar met een economisch florerende boomteelt binnen een aantrekkelijk landschap.

Noord-zuid verbindingen voor de recreatie en de natuur zijn momenteel schaars in Neder-Betuwe, mede door de grootschalige infrastructuur in het midden van de gemeente. Noord-zuidroutes koppelen aan (delen van) de Spanjaardsdijk en de Betuwelinie biedt kansen voor het completeren van een recreatief netwerk en het toevoegen van ecologische relaties of waterbergingscapaciteit. Beleefbare cultuurhistorie, zoals watererfgoed en militaire geschiedenis bieden,

aanknopingspunten voor gebiedsspecifieke kwaliteiten en ontwikkeling van de Neder-Betuwse identiteit. Behoud en herstel van voor het rivierengebied karakteristieke fruitbomen, zowel in boomgaarden als in de openbare ruimte, draagt daar ook aan bij.

Meer kennis van het gebied en zijn woelige ontstaansgeschiedenis brengt meer waardering voor het landschap met zich mee, waardoor een grotere betrokkenheid van bewoners bij de eigen gemeente kan ontstaan. Dit is belangrijk voor succesvolle uitvoeringsprojecten, waarmee gebouwd wordt aan de verwezenlijking van de visie. Ontwikkelingen zoals stedelijke uitbreiding, rivierverruiming en nieuwe landgoederen kunnen worden ingezet voor versterking van landschappelijke kwaliteiten en herstel van structuren, ook wanneer deze doorlopen van landelijk naar stedelijk gebied. Ook kan de laanboomsector beter in de openbare ruimte geprofileerd worden, wanneer daarmee tevens landschapsversterkende doelen worden gerealiseerd. Het combineren van functies kan de haalbaarheid ervan vergroten. Ook het gericht zoeken naar (co-)financiering bij onder meer de Provincie Gelderland is belangrijk voor de uitvoering van de visie.

Bijlagen

A

Overzicht projectgroep- en klankbordgroepleden

Projectgroep

Gemeente Neder-Betuwe

dhr. H. Willemsen (wethouder)

dhr. P. Kegelaar (projectleider)

mw. S. Meullenbruck

dhr. P. van Gompel

mw. D. Eggink

dhr. P. van Essen

mw. Dilling-Meima

dhr. F. van Hemmen

dhr. H. Helmink/ mw. R. Roodbeen

dhr. M. Baars

dhr. W. Akkerman

mw. M. Visser

Programmabureau Rivierengebied

SAB Arnhem

Brons en partners landschapsarchitecten

Klankbordgroep

Vereniging Agrarisch Natuurbeheer

Geldersch Landschap

Historische Kring Kesteren eo.

Waterschap Rivierenland

Boomkwekerij Kring Opheusden

P/A

Milieu Werkgroep Midden Betuwe

B.V Recreatiemaatschappij Rivierengebied

RBT Rivierenland

RECRON

dhr. A. de Boer/ dhr. E. Reijers

dhr. G. van Griensven

dhr. K. van Ingen

mw. H. Nonnekens

dhr. J. Arends

dhr. B. van der Sluis

mw. J. van Rijn

dhr. P. Smits

dhr. J. van Noort

dhr. I.E.M. Gelsing

Overzicht geraadpleegde bronnen

B

Actieplan recreatie en toerisme, Gemeente Neder-Betuwe, 2006

Beleidskader hergebruik VAB in het buitengebied, regio Rivierenland, 2007

Beleidsnotitie Buitengebied, Gemeente Neder-Betuwe 2004

Beleidsnotitie 'Nieuwe Landgoederen 2006', Gemeente Neder-Betuwe, 2006

Belvoir 2; Cultuurhistorisch beleid 2005-2008, Gedeputeerde Staten Gelderland, 2005

Bestemmingsplan Buitengebied Dodewaard, Gemeente Neder-Betuwe, 2001

Bestemmingsplan Buitengebied Echteld, Gemeente Neder-Betuwe, 2004

Bestemmingsplan Buitengebied Kesteren, Gemeente Neder-Betuwe, 2005

Bodemkaart van Nederland, Stichting voor Bodemkartering, 1973

Bûmkes aon 't spoor, Sporen uit de geschiedenis van de gemeente Kesteren, Gemeente Kesteren, 2001

Discussienota 'Ruimte voor de Waal in Neder-Betuwe', Gemeente Neder-Betuwe, 2007

Experiment Ruimtelijk beleid Regio Rivierenland, Provincie Gelderland 2002

Gebiedsplan Natuur en Landschap Gelderland, Provincie Gelderland, 2004

Gemeente Neder-Betuwe, Ruimtelijke onderbouwing Landgoed Lingedael, Pouderoyen compagnons, 2007

Groenbeheerplan (presentatie hoofdlijnen), Gemeente Neder-Betuwe, 2002

Groenstructuurplan Kesteren, Echteld en Dodewaard 2001-2011, Groenestein en Borst, 2001

Handreiking lokaal vrijetijdsbeleid, Mkb Nederland en Rabobank Nederland, 2006

Heerlijkheid op moderne leest, Cultuurhistorische rapportage voor de herinrichting van de Oostelijke Willemspolder, RAAP, 2007

Integraal Waterbeheersplan Gelders Riviereengebied 2002-2006, Waterschap Rivierenland, 2001

Kansen tussen de dijken, Toeristisch-recreatieve visie en actieplan Rivierenland 2007-2011, portefeuillehouders Recreatie en Toerisme Rivierenland, 2006

Landschapsonwikkeling, inspiratiebron voor denkers en doeners, Provincie Gelderland, 2006

Landschapsvisie heerlijkheid Hemmen, advies bebossingsplan, Nieuwland, 2002

Milieu uitvoeringsprogramma plus (MUP) 2006-2009, Gemeente Neder-Betuwe, 2005

Monumentaal Blauw, Een inventarisatie van wielen en wielresten in de Betuwe, Polderdistrict Betuwe, 2001

Monumentenlijst, Gemeente Neder-Betuwe, 2008

PKB Ruimte voor de rivier, ministerie Verkeer en Waterstaat, 2006

Recreatie in 2019, Recron, 1999

Regiobeschrijving Rivierenland, Stichting MIP-Gelderland, 1993

Rivierengebied grijpt kansen, Programmabureau Rivierengebied, 2006

Ruimte voor cultuur, Inventarisatie en cultuurhistorische waardenstelling van (voormalige) steenfabrieken in Gelderland, Rijksdienst voor monumentenzorg, 2002

Startnotitie landschapsonwikkelingsplan Gemeente Neder-Betuwe, Stichting Landschapsbeheer Gelderland, 2007

Streekplan 'Gelderland 2005', Provincie Gelderland, 2005

Streekplanuitwerking Kernkwaliteiten waardevolle landschappen, Provincie Gelderland, 2006

Stroomgebiedsvisie Rivierenland, Gedeputeerde staten van Gelderland, 2003

Structuurvisie Opheusden, voormalige gemeente Kesteren, 1998

Structuurvisie Rivierenland 2004-2015, Regio Rivierenland, 2004

Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Rivierengebied Visie en agenda laanboomcentrum Betuwe, Laanboomcentrum Betuwe, 2007

Waterplan Neder-Betuwe 2008-2012, Gemeente Neder-Betuwe en Waterschap Rivierenland, 2008

Gebruikte afkortingen beleidsplannen:

ART	Actieplan recreatie en toerisme gemeente Neder-Betuwe
BB	Beleidsnotitie Buitengebied gemeente Neder-Betuwe 2004
BBD	Bestemmingsplan Buitengebied Dodewaard
BBE	Bestemmingsplan Buitengebied Echteld
BBK	Bestemmingsplan Buitengebied Kesteren
BNL	Beleidsnotitie Nieuwe Landgoederen gemeente Neder-Betuwe
KD	Kansen tussen de dijken, Toeristisch-recreatieve visie en actieplan Rivierenland
LB	Visie en agenda laanboomcentrum Betuwe
PKB	PKB Ruimte voor de rivier
SGV	Stroomgebiedsvisie Rivierenland
SP	Streekplan
SU KK	Streekplanuitwerking Kernkwaliteiten
SU KW	Streekplanuitwerking Kernkwaliteiten Waardevolle landschappen
UNL	Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Rivierengebied
WBP	Integraal Waterbeheersplan Gelders Rivierengebied 2002-2006
WP	Waterplan Neder-Betuwe